

ability to assimilate and characterize the language phenomenon (theoretical and practical aspects); speech and communicative abilities include the abilities to understand the fundamental role of language in human life, to understand that speech skills are the path to professional formation of future Ukrainian language teacher's growth; national-centric abilities provide the ability of the Ukrainian language speaker for the language's self-identification as the native and state; sensory and verbal abilities as the abilities to feel, perceive the image of the word, to represent the object being described, briefly, clearly and clearly express their thoughts; aesthetic abilities - the abilities to self-develop by means of language; mastery of the word; regulatory and cognitive abilities is used to know the world around with the help of the received linguistic knowledge. Special attention is paid to the formation of the creativity and linguistic creativity of the future Ukrainian language teacher. The definition of the concept of «metacognitive awareness» as the level and type of introspective human perceptions about individual intellectual resources is interpreted.

Key words: intellectual abilities, students' special abilities, subject-specific competences, creativity, linguistic creativity, metacognitive awareness.

УДК 372.881.116.12

Хома Ольга Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет, м. Мукачеве

СУЧАСНИЙ УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано науково-методичні підходи до формулювання поняття «сучасний урок української мови». З'ясовано його теоретичні засади. Сформульовано, що сучасний урок української мови – це урок, який характеризується чіткістю навчальної, розвивальної, виховної мети, застосуванням різноманітним методів навчання, що спрямовані на формування в молодших школярів комунікативної компетентності, на виховання національно свідомої мовленнєвої особистості. Визначено педагогічні й методичні умови ефективного уроку української мови в початковій школі.

Ключові слова: сучасний урок, дидактичні й методичні умови, методи навчання, мовленнєва особистість.

Постановка проблеми. Концепція Нової української школи передбачає зміни у змісті навчання, формах і методах. Компетентнісний, особистісно орієнтований підхід до навчання націлюють учителя на застосуванні педагогіки співробітництва. Формулою нової школи мають стати: дитиноцентризм, компетентнісний зміст освіти, вмотивований і кваліфікований учитель, сучасне освітнє середовище, наскрізний процес виховання, що базується на цінностях та інш. Це вимагає удосконалення структури, змісту уроку, його спрямованості.

«Важлива лінгводидактична проблема теорії та методики сучасного уроку української мови в системі загальноосвітньої школи ХХІ ст. передбачає осмислення чинних та пошуку нових шляхів і технологій навчання. Системного вивчення потребують такі аспекти, як проектування й реалізація цілей та змісту навчання, декларованих чинними стандартами, програмами через систему форм, методів, прийомів, засобів навчання, що забезпечують досягнення основної мети мовної шкільної освіти; урахування традиційних й нових підходів та принципів проведення уроків української мови; визначення класифікаційних ознак і типології уроків української мови; удосконалення загальноприйнятої класифікації уроків мови; визначення структури й організації уроків» [1, с.4].

Закон України «Про освіту», Концепція Нової української школи вимагає нових підходів до формулювання поняття «сучасний урок».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закон України «Про освіту» чітко визначив мету, завдання, основні напрями діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [9]. Виходячи з цього, змінюються форми, методи навчання і виховання на уроках української мови в початковій школі.

За словами В.Сухомлинського, «...початкова школа насамперед повинна навчити вчитися... Уміння вчитися включає в себе ряд умінь, пов'язаних з оволодінням знаннями: вміння читати,

писати, спостерігати явища навколишнього світу, думати, висловлювати свою думку. Ці вміння є, образно кажучи, інструментами, без яких неможливо оволодіти знаннями» [7, с.100].

Концептуальні засади навчання і виховання у початковій школі, які сформульовані В.Сухомлинським, мають стати підґрунтям для розуміння сучасних підходів до змісту уроку української мови. «Роки навчання в початкових класах – цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, який буде реальною справою, а не пустою розмовою лише за умови, що дитина живе багатим життям сьогодні, а не тільки готується до оволодіння знаннями завтра» [7, с.100]. Ідеал виховання педагог вбачав у розумінні тих процесів, які відбуваються в оточуючому дитині світі: спостерігати, думати, розмірковувати, переживати радість праці й пишатися створеним, творити красу й радість для людей і знаходити в цьому творенні щастя, захоплюватися красою природи, музики, мистецтва, збагачувати свій духовний світ цією красою, брати близько до серця й радість і горе інших людей, переживати їхні долі, як глибоко особисту справу [7, с.102].

Важливого значення в розробленні педагогічного підґрунтя сучасного уроку набули ідеї дидактів і лінгводидактів (А. Алексюк, О. Біляев, М. Васьуленко, М. Захарійчук, С. Караман, М. Наумчук, М. Пентилук, К. Пономарьова, М. Наумчук, О. Савченко, І. Хом'як, Л. Федоренко та ін.) щодо визначення пріоритетних закономірностей, підходів, принципів навчання, що забезпечують ефективну організацію навчального процесу і є вихідними позиціями проектування й проведення уроків рідної мови з метою формування мовленнєвої особистості учня. Концепція Нової української школи вимагає формулювання нових підходів до розуміння поняття «сучасний урок української мови», застосування принципу інтеграції в його змісті.

Мета статті – з'ясувати поняття «сучасний урок української мови», визначити окремі педагогічні й методичні умови його ефективності.

Результати дослідження. У процесі вивчення проблеми нами з'ясувалися теоретичні засади щодо сучасного уроку української мови і практична реалізація їх у початковій школі. Методами наукового дослідження стали: аналіз фахової літератури, спостереження за уроками в початковій школі, бесіда з учителями, контекст-аналіз.

Теоретичний аналіз науково-методичної літератури показав, що означена проблема досліджується за різними напрямками. М. Васьуленко акцентує увагу на важливості уроку як основної

форми навчально-виховного процесу. «Урок — організаційний елемент навчального процесу, об'єднаний у смислового, часового та організаційного аспектах. Саме на уроці вирішується, наскільки ґрунтовними будуть знання, наскільки сталими будуть сформовані в учнів на основі знань практичні навички, як навчання поєднуються з життям, вихованням, як розвиватимуться їхня пізнавальна активність, самостійність, спостережливість, увага, воля, мислення і мовлення. Якість уроку залежить від майстерності вчителя, від його теоретичної і методичної підготовки, розуміння педагогічних ідей нової програми, осмислення проблем типології, структури і методики уроку» [3, с.17]

Науковцем розроблено типологію уроків української мови, методи і прийоми, форми організації навчальної діяльності учнів. Ми дотримуємося думки М.Вашуленка, що «вчителю не обов'язково дотримуватися формального поєднання послідовності етапів уроку, однак він не може порушувати закономірностей пізнавальної діяльності учнів. Важливим сучасним твердженням є те, що доцільність тих чи інших типів уроків та їх структур пропонується оцінювати за кінцевим результатом процесу навчання» [3, с.18].

Досліджуючи педагогічні умови сучасного уроку української мови, І Кучеренко [1] акцентує увагу на його структурі. Структура сучасного уроку — це чіткий, послідовний, продуманий, спроектований і складений учителем план проведення навчального заняття, спрямований на досягнення комплексної мети, цільових завдань у процесі навчально-комунікативної суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Відповідно до вимог сучасної системи мовної освіти і на підставі визначених нами взаємопов'язаних етапів навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках встановлено стрижневі структурні етапи уроку української мови, що відтворюють цілісний навчальний процес (організація класу, мотивація, перевірка домашнього завдання, актуалізація опорних знань і вмінь, цільовизначення, засвоєння знань, формування вмінь та навичок, рефлексія, пояснення домашнього завдання, підсумки уроку). Особливої уваги в умовах компетентнісно орієнтованого уроку дослідниця надає таким структурним етапам уроку як мотивація, цільовизначення і рефлексія.

О.Савченко формулює поняття «сучасний урок», виходячи з проблеми компетентнісного підходу до навчально-виховної діяльності в початковій школі. Для сучасної дидактики характерним є перехід від переважання об'єкт-суб'єктної парадигми освіти до утвердження суб'єкт-суб'єктної. Тому на сучасному уроці навчальна взаємодія (викладання — учіння) має бути дитиноцентрованою, забезпечувати рух розвитку кожної дитячої особистості, вносити свою лепту у соціальну і освітню підготовку дітей шляхом формування предметних і ключових компетентностей. У цьому контексті урок стає вагомим, ніж просто клітинка навчального процесу. Це середовище суб'єкт-суб'єктної і полісуб'єктної взаємодії. Вона ґрунтується на співпраці, співтворчості вчителя з учнями, набутті ними не лише пізнавального, а й соціального досвіду, врахування впливу навчального змісту, предметного та інформаційного середовищ [6].

М.Наумчук [4, с.6] вважає, що сучасний ефективний урок — це добре підготовлений, розрахований відповідно до поставлених цілей та наявних можливостей.

Дослідження проблеми сучасного уроку як з дидактичного, так і методичного поглядів дозволяє вважати домінування суб'єктності учня основною характеристикою його якості.

У процесі нашого дослідження ми акцентували увагу на умовах ефективності сучасного уроку української мови, добірці традиційних й інноваційних методів навчання і виховання. Бесіда з учителями початкової школи показала, що із 11 опитаних респондентів 86 відсотків звертає увагу на методах навчання, решта — на формах проведення уроків. З'ясовано, сьогодні перевага надається комбінованим, нестандартним типам уроків (урок-подорож, урок-КВК та інш.), проте інтегровані та бінарні займають незначне місце.

На нашу думку, сучасний урок української мови буде

ефективним при дотриманні дидактичних умов: застосування як традиційних, так й інноваційних методів навчання за різною типологією уроків, які містять елементи інтеграції (або інтегровані); створення позитивного настрою в учнів; відповідної мотивації, ситуації успіху, педагогіки співробітництва. Основними методичними умовами сучасного уроку української мови є створення вчителем мовленнєвого середовища, переважання діалогічної форми спілкування, індивідуальної, парної та групової роботи; визначення системи мовних, мовленнєвих, комунікативних вправ і завдань з метою формування мовленнєвої особистості.

У нашому розумінні, сучасний урок української мови — це урок, що характеризується чіткістю навчальної, розвивальної, виховної мети, застосуванням різноманітних методів навчання, що спрямовані на формування в молодших школярів комунікативної компетентності, виховання національно свідомої мовленнєвої особистості.

Навчальна мета має передусім містити навчальну діяльність школярів, намічати різні ступені їхньої пізнавальної самостійності у виконанні передбачуваних темою завдань, прогнозувати результати, а також орієнтувати учнів у значущості тих знань і вмінь, яких вони набудуть на уроці. Розвивальна мета повинна визначатися у всіх без винятків чотирьох видів мовленнєвої діяльності, опанування учнями різноманітних способів (прийомів) розумової діяльності, в основі яких лежать виучувані одиниці мовної системи та окремі мовні і мовленнєві явища. Виховні можливості уроку закладено у змісті текстів (за М.Вашуленко). Текст є не тільки носієм інформації, а певним кодом до розуміння суспільних відносин, навколишнього світу, формують національно-патріотичну особистість. Тексти сприяють інтеграції української мови з навчальним змістом математики, образотворчого мистецтва та інш.

Компетентнісно орієнтоване навчання української мови вимагає застосування методів, які передбачають активну діяльність учнів. До таких відносимо:

продуктивні (вивчений мовний матеріал застосовується в мовленнєвій практиці);

евристичні або частково-пошукові (окремі елементи нових знань учень знаходить завдяки розв'язанню пізнавальних завдань); проблемні (учень усвідомлює проблему і знаходить шляхи її вирішення);

інтерактивні (активна взаємодія всіх учнів, під час якої кожний школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність);

ігрові (пізнання, комунікація через гру).

Кожному методу відповідають ті чи інші прийоми навчання. Крім загальнодидактичних (пояснення, зіставлення, аналіз, узагальнення, систематизація знань тощо), у практиці навчання української мови слід використовувати прийоми (аналіз, синтез, «круги Ейлера» тощо).

Серед традиційних методів навчання перевагу надаємо пояснювально-ілюстративному, методу аналізу мовного явища, практичним методам, серед інноваційних — текстоцентричним, інтерактивним, ігровим із застосуванням різних форм навчально-виховного процесу.

Змістовними і цікавими, на нашу думку, є дослідження Л.Охріменко щодо методики організації на уроках української мови групової роботи з учнями 2-4 класів. «Кожна група отримує завдання, спільне для всіх груп, однак виконує його в групі, розподіляючи роботу між її членами так, щоб, об'єднавши отримані результати, розв'язати поставлену мету. Завдання однакові за змістом, але різні за складністю» [5]. Основну увагу науковець акцентує на тексти вправ, що мають тематичну спрямованість.

Вважаємо, що технологія текстоцентризму на сьогодні є провідною у формуванні в молодших школярів мовної компетенції. Л.Лаптева, Н.Луцько [2] пропонують добірку текстів, що допоможуть молодшим школярам більше дізнатися про видатних українців, а також мовні завдання до них.

Інтерактивні методи (за О.Пометун) орієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів і потреб особистості, тому

особлива увага приділяється організації процесу ефективної комунікації, в якій учасники процесу більш мобільні, більш відкриті і активні. Основою інтеракції є принцип багатосторонньої взаємодії, яка характеризується мінімальною сконцентрованістю на точці зору вчителя. Організації процесу такої взаємодії сприяє використання відповідних методів навчання. Такими методами є: груповий (взаємодія між учасниками процесу навчання реалізується через співпрацю у малих групах); колективний (багатостороння взаємодія, у якому бере участь кожен учень класу); колективно-груповий (робота малих груп поєднується з роботою всього класу).

Інтерактивні методи навчання відображають постійне спілкування вчителя з учнями, учнів з учнями. Відбувається спілкування всіх членів колективу. При навчанні за ознакою моделлю застосовують ділові та рольові ігри, дискусії, мозковий штурм, круглий стіл, дебати.

У процесі дослідження нами розроблено дидактичні ігри для уроку української мови, які спрямовані на вивчення окремих мовних тем, формування мовленнєвої особистості, виховання в молодших школярів національно-патріотичних почуттів [8]. Серед них:

Гра «Український віночок»

Обладнання: різнокольорові пелюстки із паперу, український віночок. Хід гри. Вчитель роздає учням різнокольорові пелюстки із словами-іменниками, що належать до чоловічого, жіночого, середнього родів. Школярі за завданням учителя, працюючи в групах, умовно сплітають «іменниковий віночок». Перемагає та група, яка швидше сплете віночок.

Гра «Знай свій рідний край»

Обладнання: письмове приладдя, словникові слова для довідок. Хід гри. Дібрати і записати певну кількість (5 – 10) власних назв Закарпаття (прізвищ, імен, кличок тварин, назв міст, сіл, річок тощо). Переможцем вважається той, хто першим правильно виконає завдання.

Гра «Листоноша приніс пошту»

Обладнання: листки-малюнки із зображенням репродукцій українських художників. Хід гри. Вчитель роздає учням, що працюють у групах, листки-малюнки. Діти по черзі «читають» їх, розповідають, що намальовано. Перемагає та група, в якій найкращий опис.

Гра «Чарівна скриня»

Обладнання: чарівна скринька, виготовлена із картону. Хід гри. В умовній скрині знаходяться слова різних лексичних груп,

серед них і діалектизми. Учні, що об'єднані в групи, відчиняють скриньку, вибирають слово, пояснюють лексичне значення (при потребі із шкільним тлумачним словником), добирають синоніми, антоніми; виправляють діалектизми і складають речення. Перемагає група, яка перша і правильно виконала завдання.

Гра «Це моє, це українське»

Обладнання: на дошці карта України, картки із словами.

Хід гри. До визначених учителем слів – добрий, щирий, відданий, працьовитий, шанобливий, мужній – учні в групах добирають синоніми та слова-іменники відповідно до тематики соціокультурної лінії Державного стандарту загальної початкової освіти галузі «Мови і літератури». Виконавши це завдання, складають речення про рідну Україну. Перемагає група, яка виконала безпомилково.

Сучасний урок української мови вимагає формування в учнів комунікативних умінь. Для володіння рідною мовою важливим є знання учнями побудови зв'язних висловлювань. Формування та розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних і монологічних текстів – усних і письмових. Методика пропонує застосування таких видів вправ: переказ готових текстів і побудова своїх висловлювань на добре знайомі учням теми (на основі прочитаних чи прослуханих творів, переглянутих фільмів, розповідей друзів про ті чи інші події, про випадки із повсякденного життя школярів), побудова діалогів, створення мовленнєвої ситуації тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі вивчення проблеми нами сформульовано поняття «сучасний урок української мови», визначено окремі умови його ефективності. Сучасний урок української мови – це урок, що характеризується чіткістю навчальної, розвивальної, виховної мети, застосуванням різноманітних методів навчання, що спрямовані на формування в молодших школярів комунікативної компетентності, на виховання національно свідомої мовленнєвої особистості. Серед дидактичних умов виокремлено такі: створення позитивного настрою в учнів, відповідної мотивації, ситуації успіху, взаємопідтримки, співробітництва вчителя й учнів; серед методичних: створення вчителем мовленнєвого середовища, переважання діалогічної форми спілкування, індивідуальної, парної та групової роботи; визначення системи мовних, мовленнєвих, комунікативних вправ і завдань з метою формування мовленнєвої особистості.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні типів і структури інтегрованого уроку.

Список використаних джерел.

1. Кучеренко І.А. Теоретичні і методичні засади сучасної української мови в основній школі / І.А. Кучеренко: автореф. дис на здобуття наук. ступеня д. пед. н.: спец.13.00.02 «теорія та методика навчання (українська мова)» Херсон, 2015. – 44 с.
2. Лаптева Л., Лунько Н. Про співвітчизників славних нам мовні повідають вправи / Л.Лаптева, Н.Лунько // Учитель початкової школи. – 2017. – №6. – 15-17
3. Методика навчання української мови у початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук.ред. М.С.Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364с.
4. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання) / М.М.Наумчук. - Тернопіль «Астон», 2002.- 352с.
5. Охріменко Л. Організація групової роботи учнів під час вивчення української мови в початкових класах / Л.Охріменко // Початкова школа. – №2. – 2017. – С.10-13.
6. Савченко О.Я. Сучасний урок: суб'єктивність навчання і варіативність структури / О.Я. Савченко // Науково-методичний збірник «Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів: дидактично-методичні аспекти. Серія «Бібліотека педагога. Випуск 21, 2012.-С.9-16.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. Вибрані твори. В 5-ти т., Т.3. – К.: Рад. школа, 1977.– 670с.
8. Хома О.М. Дидактична гра як один із засобів пізнавальної діяльності учнів на уроках української мови в початковій школі / О.М.Хома // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.– Науковий журнал.– Суми, СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. – С.111-121.
9. Закон України «Про освіту»: [Електронний варіант] Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

В статтє проанализированы научно-методические подходы к формулировке понятия «современный урок украинского языка». Изучено его теоретические принципы. Сформулировано, что современный урок украинского языка – это урок, который характеризуется четкостью учебной, развивающей, воспитательной цели, применением многообразия методов обучения, которые направлены на формирование у младших школьников коммуникативной компетентности, на воспитание национально сознательной речевой личности. Определены педагогические и методические условия эффективного урока украинского языка в начальной школе.

Ключевые слова: *современный урок, дидактичные и методические условия, методы обучения, речевая личность.*

The article analyzes scientific and methodological approaches to the formulation of the concept «modern lesson of the Ukrainian language». Elucidated theoretical foundations. The methods of scientific research were: analysis of professional literature, observation of lessons in elementary school, conversation with teachers, context-analysis. Theoretical analysis of scientific and methodological literature showed that this problem is studied in different directions: the lesson as the main form of educational activity, types of lessons, their structure, lesson in the process of competence approach. According to the author, the modern lesson of the Ukrainian language is a lesson that is characterized by the clarity of the educational and developmental goals, the use of a variety of teaching methods aimed at forming communicative competence in junior pupils, and the education of a nationally conscious speech person. Determined certain pedagogical and methodological conditions of the effectiveness of the modern lesson of the Ukrainian language. Among the didactic conditions, the following are identified: creating a positive mood in the students, appropriate motivation, a situation of success, mutual support, cooperation between the teacher and students; Among methodical: the creation of a speech environment by teacher, the predominance of dialogical forms of communication, individual, pair and group work; Definition of the system of speech, communicative exercises with the purpose of forming a speech personality. The author pays attention to the importance of using text center technology learning. The attention is focused on the importance of formulating the purpose of the lesson: educational, developmental. The modern lesson of the Ukrainian language requires the formation of communicative skills among students. For knowing the native language knowledge of constructing coherent expressions is important. That's why, various types of exercises are used: the translation of the finished texts and the construction of their statements, which are familiar to the students (based on read or listened to the works, the films reviewed, friend's stories about those or other events, the cases of everyday life of students), dialogue building, etc. . The author developed and offered didactic games, which are aimed at studying individual linguistic themes, the formation of speech personality, education of younger students of national-patriotic feelings.

Key words: *modern lesson, didactic and methodical conditions, methods of teaching, speech personality.*